

INKLYUZIV TA'LIM TIZIMIDA O'QITUVCHINING PSIXOLOGIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Absattarova Aygul

**Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti Maktabgacha
va boshlang'ish ta'lim fakulteti Maktabgacha tarbiya va
defektologiya kafedrası o'qituvchisi**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17483860>

Annotatsiya. Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim tizimida faoliyat yurituvchi o'qituvchining psixologik tayyorgarligini rivojlantirish masalasi yoritilgan. Inklyuziv ta'lim zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishi bo'lib, unda barcha bolalar, shu jumladan, jismoniy yoki psixologik cheklovlarga ega o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratiladi. Shuning uchun o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi bilan bir qatorda psixologik barqarorligi, empatiyasi, tolerantligi, stressga chidamliligi va kommunikativ madaniyati ham asosiy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, psixologik tayyorgarlik, empatiya, tolerantlik, refleksiya, pedagogik kompetensiya, zamonaviy yondashuv.

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim tizimining asosiy maqsadi — har bir bolaga sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratishdir. Inklyuziv ta'lim aynan shu g'oyaning amaliy ifodasidir. Inklyuziv yondashuv bolani nogironligi yoki individual rivojlanish xususiyatlariga ko'ra ajratmaydi, balki uni umumiy ta'lim jarayoniga to'liq qo'shishni maqsad qiladi. Bunday sharoitda o'qituvchining roli keskin o'zgaradi: u nafaqat bilim beruvchi, balki psixologik qo'llab-quvvatlovchi, mediator va ijtimoiy moslashtiruvchi shaxs sifatida faoliyat yuritadi. Shu boisdan, o'qituvchining psixologik tayyorgarligi, uning inklyuziv muhitda ishlashga tayyorligi eng muhim omillardan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'lim bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2020-yilda qabul qilingan "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonun, "Ta'lim to'g'risida"gi yangi tahrirdagi Qonun hamda "Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi" ushbu yo'nalishda muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Ammo qonuniy baza mavjudligi bilan bir qatorda, bu tizimni amalda muvaffaqiyatli joriy etish o'qituvchining psixologik va kasbiy tayyorgarlik darajasiga bevosita bog'liqdir.

ASOSIY QISM

Inklyuziv ta'lim tizimining muvaffaqiyati avvalo o'qituvchining ichki dunyosi, ruhiy tayyorgarligi va insonparvarlik qadriyatlariga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Shaxsiy pozitsiyasi barqaror bo'lmagan, stressga tez beriladigan, yoki farqli bolalarga nisbatan sabrsizlik namoyon qiladigan pedagog inklyuziv sinfdan samarali ishlay olmaydi. Shu bois, zamonaviy o'qituvchi nafaqat metodik va didaktik jihatdan, balki ruhiy jihatdan ham "ko'p qatlamli" shaxs bo'lishi talab etiladi. Bu esa, o'z navbatida, o'qituvchining ichki refleksiya madaniyati, hissiy barqarorlik va kasbiy identifikatsiya darajasini oshirishni talab qiladi [2].

O'qituvchining psixologik tayyorgarligini rivojlantirishda eng muhim jihatlardan biri — bu inklyuziv qadriyatlar tizimini shakllantirishdir. O'qituvchi har bir bolani o'z imkoniyatlari bilan qabul qila olishni, ularni solishtirmasdan, o'z rivojlanish sur'atiga ko'ra baholashni o'rganmog'i lozim. Bu jarayon insonparvarlik falsafasiga tayanadi. Inklyuziv qadriyatlar

o'qituvchini "men bilaman" pozitsiyasidan "men tushunishga harakat qilaman" pozitsiyasiga olib o'tadi. Bunday o'zgarish faqatgina maxsus psixologik mashg'ulotlar, o'zini anglash jarayonlari, empatiya treninglari orqali yuz beradi [3].

Psixologik tayyorgarlikni oshirishda professional refleksiya alohida o'rin tutadi. O'qituvchi o'z faoliyatini kuzata olish, o'zining emotsional reaksiyalarini tahlil qilish, o'quvchilar bilan bo'lgan o'zaro ta'sir natijalarini baholay olish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur. Refleksiya jarayoni o'qituvchini hissiy charchoqlardan himoya qiladi, uning shaxsiy rivojlanishini rag'batlantiradi. Shu ma'noda, pedagogik psixologiyada "o'zini tahlil qiluvchi o'qituvchi" tushunchasi markaziy o'rin egallaydi.

Zamonaviy psixologiyada o'qituvchining ruhiy barqarorligi va ijtimoiy moslashuvchanligi uchun emosional intellekt (EQ) tushunchasi asosiy mezon sifatida qaraladi. Emosional intellekt — bu shaxsning o'z hissiyotlarini anglash, boshqarish, va boshqalarning emotsiyalarini to'g'ri talqin qilish qobiliyatidir. Inklyuziv muhitda o'qituvchi har kuni turli psixotipdagi bolalar bilan ishlaydi: kimdadir kommunikativ qiyinchiliklar bo'lishi mumkin, boshqasi haddan tashqari faol yoki introvert bo'lishi mumkin. Emosional intellekti rivojlangan pedagog bunday holatlarda to'g'ri strategiyani tanlay oladi — u bolani "tuzatish"ga emas, balki tushunishga urinadi.

Trening texnologiyalari o'qituvchining psixologik tayyorgarligini oshirishda samarali usullardan biridir. Treninglarda "stressni boshqarish", "emotsional barqarorlik", "empatik muloqot", "inklyuziv kommunikatsiya" kabi mavzular muhokama qilinadi. Ular o'qituvchiga o'z his-tuyg'ularini nazorat qilish, konfliktli vaziyatlarda konstruktiv yo'l tutish, o'quvchilarning emotsional ehtiyojlarini aniqlashga yordam beradi [4]. Treningdan tashqari, superviziya — ya'ni tajribali psixolog yoki mentor tomonidan o'qituvchining ishini tahlil qilish amaliyoti ham keng tarqalmoqda. Superviziya o'qituvchiga o'z faoliyatini tashqi nigoh bilan ko'rish, muammoli holatlarda yechim topish imkonini beradi.

XULOSA VA MUNOZARA

Inklyuziv ta'lim tizimi — bu nafaqat o'quvchilarni, balki o'qituvchilarni ham yangicha fikrlashga undovchi ijtimoiy-madaniy hodisadir. O'qituvchining psixologik tayyorgarligini rivojlantirish — bu faqat kasbiy zarurat emas, balki ta'lim sifatini belgilovchi muhim omildir. Zamonaviy yondashuvlar asosida shakllangan psixologik barqarorlik, empatiya, refleksiya va motivatsiya o'qituvchiga nafaqat inklyuziv muhitda samarali ishlash, balki o'z shaxsiy baxtiyorligini ham saqlab qolish imkonini beradi. Shu bois, inklyuziv ta'lim tizimida o'qituvchi shaxsining psixologik tayyorgarligini rivojlantirish — bugungi kunning eng dolzarb pedagogik vazifalaridan biridir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi". — Toshkent, 2021.
2. Sherrill C. Adapted Physical Activity, Recreation and Sport. — New York: McGraw-Hill, 2010.
3. Haeghele J., Lieberman L. Inclusive Physical Education: International Perspectives. — Human Kinetics, 2019.
4. Ponomarev I. Psixologicheskaya podgotovka pedagoga v usloviyakh inklyuzivnogo obrazovaniya. — Moskva: Prosveshchenie, 2018.